

Diāna Apse, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte

ĪPAŠĀ DOKTRĪNA UN JAUNĀ TIESISKĀ REALITĀTE

SPECIAL DOCTRINE AND THE NEW LEGAL REALITY

Atslēgvārdi: īpašā doktrīna, atsevišķās domas, tiesību zinātne, tiesību avotu doktrīna

Keywords: special doctrine, separate opinion, legal science, doctrine of sources of law

Summary

Although legal science (including special doctrine) is a source of subsidiary law, it has a growing role in understanding, applying, creating and further developing the law in order to achieve justice – an independent and divided will for everyone's rights. Judges use their freedom to express special doctrine very responsibly, even modestly. Authoritative criticism of the special doctrine in legal science can, in some cases, promote, as well as “slow down” the self-sufficiency of the court composition, the efficiency and influence of applying this legal institute. The special doctrine clarifies the rule of law, but, for the time being, outside the question of the pandemic. Legal practitioners can achieve justice through applying particular types of sources of law as specifically as possible, in conjunction with the dimensional aspect of the doctrine of national sources of law.

Ievads

Tiesiskās sistēmas vērtības un būtību veido tiesneši, tiesību zinātnieki, tiesībpolitiķi. Lai arī tiesību zinātnei (arī īpašai doktrīnai) ir palīgtiesību avota raksturs, tomēr tai ir pieaugoša nozīme tiesību izpratnes veidošanā, tiesību piemērošanā, tālākveidošanā, jaunradē, nolēmumu izstrādē, lai sasniegtu taisnīgumu – patstāvīgu un nemainīgu gribu iedalīt katram viņa tiesības. Šobrīd atkal jau ļoti pietrūkst dzīvās, nepastarpinātās socializācijas. Cilvēki no tiesību zinātnes, īpašās doktrīnas (no rakstītā vārda vispār) sagaida vairāk, lielāku atvērtību, pieejamību, saprotamību.

Vai viss ir bijis tāpat kā tagad, vai arī vēsture pārvēršas, lai pārvaldītu pašreizējā brīža situācijas? Kādā pasaulē katrā brīdī atrodas tiesības?

Svarīgi noskaidrot, vai pandēmijas u. c. krīžu apstākļos tiesību zinātnei joprojām piemīt pašuzturoša smalka struktūra, kurai ir aktīvā un uztverošā daļa – tiesību prakse un tiesību teorija, un vai tās abas ir tiesību zinātnes radošuma un precizitātes uzturētājas.¹

Ar pārliecību vien nepietiek, ir elastīgi jārikojas saskaņā ar to.

Šā raksta mērķis ir aplūkot atsevišķas tiesībzinātnes izpausmes: īpašās doktrīnas vēsturiskos, tiesību avotu dimensionālā iedalījuma tiesībteorētiskos aspektus. Pētīta tiesnešu atsevišķo domu nozīme pastāvošo tiesību noskaidrošanā, personības nozīmes aspekti, atsevišķas metodoloģijas nostādnes un novērtējuma problēmjaudājumi jaunās tiesiskās realitātes apstākļos.

Jaunā tiesiskā realitāte

Tiesības ir vērtība. Lai neiestātos saprāta krīze (kas stiprāk klieudz, to izdzird), dziļāk jāieklausās patiesi analītiskos ekspertu viedokļos un saprātīgos cilvēkos. Pandēmiju krīzes laikā daļa cilvēku pakļaujas eksistenciālām bailēm un izmisumam. Tiek radikalizēti viedokļi, bieži tiek pieņemti pretrunīgi lēmumi. Varas noteiktam ierobežojumu tiesiskajam regulējumam īpaši nepieciešama sabiedrības vairākuma izpratne, atbalsts un atzīšana.

Tāpēc vēsturiskās atmiņas modināšana ir arī tiesībnieku uzdevums. Jāatgādina, ka globālās pandēmijas, spāņu gripas, citu infekcijas slimību draudi nomākuši pasauli periodiski un skarbi,² varai un sabiedrībai meklējot iespējas pārvarēt krīzes. Tolaik, iespējams, pastāvēja antiseptikas zinātniskais pamatojums, taču nebija antibiotiku un iespējas vakcinēties, kā arī izdarīt saprātīgas mūsdienu zinātnē balstītas izvēles. Šobrīd tiek svērtas dzīvība un brīvība, atbildība sabiedrības priekšā un egoisms.

Egoisma pārvarēšana ir nepieciešama mūsu pašcieņai un attīstībai.³

Tiesību zinātne pastāv un attīstās visos laikos, turpinot rosināt nākamās radošās domas. Zinātniskā darbība attīstās arī īpašajā doktrīnā, pagaidām ārpus pandēmijas skartajām tēmām.

¹ Apse D. Tiesību zinātne un tiesību teorija: attīstības tendences Latvijā. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kād tiesības mijiedarbojas. LU 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 277. lpp.

² Ezeriņš J. Apdzīstāmo mūžu ogles turpina kvēlot. Grām.: Akmentiņš A. Meklējot Ezeriņu. Rīga: Dienas Grāmata, 2021, 341. lpp. Tuberkulozes uzvaras gājiens savulaik "plāva" pavisam jaunus un spēka gadu cilvēkus, tostarp inteliģences pārstāvjus, rakstniecības un mākslas pasaules cilvēkus: dzejnieku un jurisprudences studentu Eduardu Veidenbaumu 24 gadu vecumā, Jāni Ezeriņu 34 gadu vecumā, Rūdolfu Blaumani 45 gadu vecumā, Ēriku Ādamsonu 39 gadu vecumā, Kārlī Padegu 28 gadu vecumā u. c. Viņu talants un darba rezultāti atvēlētās dzīves laikā uzplauksnija ar īpašu spēku.

³ Laganovskis G. Ineta Ziemeļe: Valsts pastāv cilvēka dēļ. Intervija ar I. Ziemeļi. LV portāls, 08.10.2020. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/> [aplūkots 12.09.2021.].

Jo vērtības ir tiesību pamats, to īstenošana un aizsardzība – tiesību mērķis.⁴ Ja vērtības ir kā orientieri, kas nodrošina sabiedrības ilgtspēju, to vienojot, tad tiesības jāīsteno tā, lai sabiedrības vērtības tiktu aizsargātas vislabākajā veidā, lai vairotu personu uzticēšanos valstij un tiesībām, tostarp nosakot ierobežojumus ilgtspējīgāka nākotnes labuma vārdā. Tiesību sfēra demokrātijas, bet jo īpaši pandēmijas, apstākļos nonāk jaunu sarežģītu izaicinājumu priekšā, jo tiesībpolitisko uzdevumu priekšplānā izvirzās cilvēka autonomijas akcentēšana, kas prasa līdzsvaroti izvērtēt brīvības robežas, kuras balstītas demokrātijas un ētikas vērtībās, bet jau pandēmijas u. c. krīzes situāciju apstākļos.

Tiesību zinātnes veidotāji ir atbildīgi, izpildīgi un profesionāli cilvēki, kas nepieļauj radikālām idejām rezultēties postošās darbībās. Viņi interešu argumentēšanu un līdzsvarošanu ar morālo pieļaujamību un taisnīgumu meklē judikatūrā, tiesību zinātnē un īpašajā doktrīnā (tiesnešu atsevišķajās domās). Tiesībnieki turpina veikt izpēti, piemērojoties izmaiņām, un ārkārtas situācija nespēj noslāpēt radošumu un izpētes dziļumu.

Tiesībnieku ieguldījums ir īpaši nozīmīgs netipiskos un krīzes apstākļos. Katrs cilvēcisks izteikums, tāpat arī tiesību normas teksts, kas tiek izsludināts oficiālajā laikrakstā, ir vismaz iztulkojams. Cilvēciskās spējas un iespējas skaidri un nepārprotami izteikties ir ierobežotas. Līdz ar to secināms: ja gadījuma risinājumam mērauklu vairs nesniedz ne pārpozitīvie apsvērumi, ne arī tiesību normas, tiesību piemērotājiem ir jālemj pēc pašu ieskata.⁵ Vēl jo vairāk, īpašā doktrīna – tiesnešu atsevišķās domas – ir sevišķi nozīmīgs palīgavots, likumdevējam izšķiroties par regulējuma izveidi cilvēka cieņas, integritātes u. c. jautājumos.

Īpašā doktrīna

Tiesnešu atsevišķās domas (īpašo doktrīnu) kā tiesību institūtu Latvijā rada Satversmes tiesa, Senāta departamenti. Īpašās doktrīnas radīšanas galvenie priekšnoteikumi ir vēsturiski, sociāli un ar tiesneša personību saistīti. Aplūkotas pandēmijas laika (pamatā no 2020. līdz 2021. gadam) nozīmīgākās tiesas nolēmumiem pievienotās tiesnešu atsevišķās domas, to atsevišķas metodoloģijas īpatnības, tiesnešu aktivitāte noteiktās tiesu institūcijās.

Bībeles citātu “Es teicu un pestīju dvēseli savu” no Ecēhiēla grāmatas 3:18-19 kā krājuma nosaukumu, izdodot savas tiesneša amatā publiskotās atsevišķās domas, izvēlēties kāds konstitucionālās tiesas tiesnesis no Ungārijas.⁶ Tādējādi akcentējot sirdsapziņas, vārda brīvības un personiskās integritātes lielo nozīmi tiesneša darbībā, spriežot tiesu, lai arī paliekot mazākumā. Tiesnešu atsevišķās domas

⁴ Grigore-Bāra E. Pienākums teikt patiesību primāri būtu jāsaprot kā aizliegums melot. Jurista Vārds, 04.08.2015., Nr. 30 (882), 29. lpp.

⁵ Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 55. lpp.

⁶ Kelemen K. Dissenting Opinions in Constitutional Courts. German Law Journal, 2013, Vol. 14, No. 08, p. 1360. Pieejams: <https://doi.org/10.1017/S207183220002297> [aplūkots 29.07.2021.].

(angļu val. *separate opinion*) ir tiesneša viedoklis, kas neatbalsta tiesas vairākuma pozīciju par nolēmuma pamatojumu vai secinājumiem.⁷ Viedokļa nošķiršana no tiesas vairākuma skatījuma izpaužas kā atšķirīgās domas (*dissenting opinion*) vai sprieduma rezultātam piekrietošajās domās (*concurring opinion*).⁸ Vēl sīkāk tiesneša piekrietošās domas var iedalīt nolēmuma alternatīvajā motivācijā vai arī tiesneša skaidrojošajā viedoklī.⁹ Satversmes tiesas priekšsēdētāja Sanita Osipova skaidrojusi, ka tiesnešu atsevišķo domu adresāts ir ne tikvien apstrīdētās normas izdevējs, bet arī citi tiesneši un sabiedrība kopumā. Rakstot tiesnešu atsevišķās domas, tiesnesis var iziet ārpus lietas robežām, ko nevar darīt kolēģija sprieduma sagatavošanas laikā, rakstot spriedumu, palīdzot citiem ieraudzīt konkrēto juridisko jautājumu plašākā tvērumā.¹⁰ Kolēģiālās tiesās tiesnešu nevienprātība lēmumu pieņemšanas procesā ir izteikta un pašsaprotama.¹¹

Tiesnešu atsevišķās domas ir **īpašā doktrīna**, nozīmīga tiesiskās domas daļa, kas līdz ar citiem tiesību palīgavotiem veido tiesību prakses attīstības vēsturi. Tai ir analītiski, retrospektīvi, prognozējoši uzdevumi tiesību zinātnē.¹²

Tās kā īpašā doktrīna var izklāstīt tiesneša pieeju tiesas vairākuma atrisinātai juridiskai problēmai vai arī iet tālāk ārpus risinājuma un paust tiesneša viedokli par tiesību sistēmas tālāku attīstību (īpaši konstitucionālās tiesās).

2019. gada rudenī pirmā kursa studenti patstāvīgi veica pētījumu par tēmu "Tiesību avoti". Daži studentu secinājumi.¹³

Jānis Neimanis raksta īsi, vienmēr vienā stilā, parasti viens pats. Artūrs Kučs raksta vairāk kopā ar citiem, ar plašiem paskaidrojumiem. Daiga Rezevska skaidri pārstāv dabisko tiesību doktrīnu, kritiski vērsas pret juridisko pozitīvismu. Ineta Ziemele aktīvāk ietiecas tiesībspolitikā un Satversmes tiesas kompetenču skaidrošanā. Sanitas Osipovas tiesneša atsevišķajās domās vīd valstszinātnes elementi, tiesībsocioloģijas aspekti un vēstures līdzību redzējums, dažreiz iztulkošanas atšķirīgs redzējums. Gunārs Kusiņš un Aldis Laviņš vairāk pievēršas dažādiem juridiskās metodoloģijas jautājumiem.

⁷ Apse D. Tiesnešu atsevišķās domas. Salīdzinošie un personības nozīmes aspekti. LU žurnāls "Juridiskā Zinātne", 2015, Nr. 8, 234. lpp.

⁸ Raffaelli R. Dissenting opinions in the Supreme Courts of the Member States. Study. Policy Department C: Citizen' Rights and Constitutional Affairs. European Union, 2012, p. 8. Pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201304/20130423ATT64963/20130423ATT64963 EN.pdf> [aplūkots 29.07.2021.].

⁹ Kursiņa E. Tiesnešu atsevišķās domas: jēdziens un Satversmes tiesas regulējums. Jurista Vārds, 2016, Nr. 49 (952), 37. lpp.

¹⁰ Tiesu dialogs – Satversmes tiesas tiesneši apmeklē Kurzemes apgabaltiesu. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/274106-tiesu-dialogs-satversmes-tiesas-tiesnesi-apsekle-kurzemes-apgabaltiesu/> [aplūkots 03.08.2021.].

¹¹ Kelemen K. The road from Common Law to East-Central Europe. In: P. Cserne–M. Könczöl (eds.), Legal and Political Theory in the Post-National Age. Frankfurt [etc.], Peter Lang Publ., 2011, p. 119. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2168665 [aplūkots 03.08.2021.].

¹² Apse D. Tiesnešu atsevišķās domas. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/6528-tiesnešu-atsevišķas-domas> [aplūkots 06.08.2021.].

¹³ No 2019. gada studentu darbiem kursā "Tiesību teorija". Personiskā arhīva materiāli.

Jāatzīst, ka šīs studentu novērojumos fiksētās tendences pamatā saglabājas joprojām. Latvijas doktrīnā par tiesnešu atsevišķajām domām ir pausti arī visai kritiski viedokļi.

Profesors Torgāns uzsvēris, ka tiesnešu atsevišķās domas nav uzskatāmas par varoņdarbu, bet drīzāk liecina “par nepilnībām lietas apstākļu un tiesiskā regulējuma vispusīgā izvērtēšanā un diskusiju trūkumu vai nepietiekamību tiesas sastāvā”. Profesors Torgāns atsaucas uz apstākli, ka Latvijas tiesību sistēmā vispārējās jurisdikcijas tiesās tiesnešu atsevišķās domas ļauj iesniegt vienīgi Augstākās tiesas tiesnešiem, kas lietu skata paplašinātā sastāvā. Gadījumos, kad lietu izskata koleģiāli, tiesnesis, kas nepiekrīt pārējiem, ir spiests klusēt. Tas nav savienojams ar tiesneša neatkarību un vārda brīvību. Turklāt uzmanība jāpievērš faktam, ka kuplā skaitā sarakstītās atsevišķās domas esot kontraproduktīvas, neveicinot tiesnešu savstarpēju, kā arī sabiedrības saliedētību un uzticēšanos tiesu prakses ilgtspējībai.¹⁴

Juridiskajā vidē jauni viedokļi visbiežāk tiek uztverti ar aizdomām, ja to paušanas brīdī nesakrīt ar profesijas vairākuma viedokli un tiek nopietni kritizēti.

Profesore Daiga Rezevska uzsvērusi, ka tiesību avotu doktrīnu vienas konkrētas valsts tiesiskajā sistēmā raksturo vairāki kritēriji: tā ir nacionāla un katrai tiesiskai sistēmai oriģināla, piederoša pie konkrētas tiesību saimes, valdošās tiesību izpratnes un pamatnormu atspoguļojoša, mainīga, jo attīstās līdzī tiesiskās sistēmas attīstībai. Nacionālā tiesību avotu doktrīna ir dimensionāla. Tā ietver arī konkrētu tiesību avotu uzskaitījumu,¹⁵ tostarp īpašo doktrīnu kā palīgavotu.

Atskatoties starpkaru Latvijas tiesību avotu doktrīnas vēsturē, meklējot īpašās doktrīnas dimensionālo aspektu, profesora Augusta Lēbera tiesību avotu redzējumā tās vieta būtu juristu tiesībās pie zinātnes.¹⁶ Savukārt docenta Roberta Akmentiņa tiesību avotu iedalījumā starp tiesu un parlamentāriskiem precedentiem,¹⁷ iespējams, ar doktrīnālā precedentu nozīmi (veids, kā no konkrēta lēmuma tiesības var pārvērsties konkrētās normās). Privātdocents Lotārs Šulcs, iespējams, saistītu īpašās doktrīnas radīšanu ne tikai ar tiesību pārdzīvojumu, bet arī ar ētisku emociju, kad pozitīvās tiesības tiek pārvērstas par dabisko tiesību normām. Kamēr tiesiska emocija paliek tikai tiesiska, tā nespēj mūs mudināt uz

¹⁴ Torgāns K. Tiesneša atsevišķās domas – tiesneša varoņdarbs vai nepilnība tiesas darbā. LU 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 16.–17. lpp.

¹⁵ Rezevska D. Nacionālās tiesību avotu doktrīnas attīstība gadsimta laikā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. LU 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 282. lpp.

¹⁶ Loebers A. Ievads tiesību zinībās. Pēc Latvijas Augstskolā lasītām lekcijām 1920/21 gadā. Rīga: LU Studentu Padomes izdevums, 1921, 76.–79. lpp.

¹⁷ Akmentiņš R. Tiesību zinību teorija. Roberta Akmentiņa lekciju pieraksti. Rīga: [b. i.], 1928, 23. lpp. “Zem precedentu saprot lietas izšķiršanu pēc iepriekš no tiesas vai cita kompetenta orgāna līdzīgas lietas izlemšanas pamata. Par tiesību avotiem arī formālā nozīmē, bet kam nav tik liela nozīme, var tikt uzskatīts precedents un šie galvenā kārtā saprot tiesas precedentu, tiesas lēmumu, bet tāpat arī t. s. parlamentāriskos precedentus. Tad vēl kā tiesību avoti var būt administratīvie rīkojumi u. c.”

kādu izcilu aktīvu darbību. Tai trūkst kāpinātas intensitātes un spraiguma.¹⁸ Tā izpaužas īpašās doktrīnas psiholoģiski dimensionālais aspekts.

Satversmes tiesas īpašās doktrīnas īss apskats

Satversmes tiesa pērn ierosināja 70, izskatīja 30 lietas, pieņēma 26 spriedumus, tiesvedību izbeidza četrās lietās. 2020. gadā Satversmes tiesas tiesneši pievienojuši spriedumiem 15 atsevišķās domas, ieskaitot 2019. gadā parakstītās, bet atbilstoši ST likuma 33. panta pirmajai daļai tobrīd vēl nepublicētās Satversmes tiesas tiesneša J. Neimaņa 2019. gada 27. novembra atsevišķās domas lietā Nr. 2018-22-01, Satversmes tiesas tiesneša A. Kuča 2019. gada 27. novembra atsevišķās domas lietā Nr. 2018-22-01, Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles 2019. gada 21. novembra atsevišķās domas lietā Nr. 2018-25-01.¹⁹

Jānis Neimanis paudis 9 (2 apvienotās), Aldis Laviņš – 6 (2 apvienotās), Artūrs Kučs – 4, Gunārs Kusiņš – 4 (1 apvienotā), Sanita Osipova – 1, Ineta Ziemele – 1 tiesneša atsevišķo domu.

Aplūkojot Satversmes tiesas īpašo doktrīnu minētajā periodā, jāizceļ pie Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 "Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam"²⁰ paustā īpašā doktrīna. Spriedums tiesiskajā sistēmā iezīmē nopietnu pagrieziena punktu, kuram tiesībpolitikā ir pretrunīgi vērtējumi, paplašināti aplūkojot pieteikuma tiesību jautājumu (priekšmetu). Tāpēc likumdevējam tas jāvērtē analītiski, rūpīgi un sistēmiskā kopsakarā ar tiesnešu atsevišķajām domām, kuras pie sprieduma pauduši tiesneši Sanita Osipova²¹ un Aldis Laviņš²² (domājot arī par iespējami paplašināti tulkotās normas mērķi). Līdz ar to tieši tiesneša atsevišķais viedoklis kā īpašā doktrīna dažos jautājumos kļūst īpaši nozīmīgs, norādot uz iespējamiem risinājumiem saistībā ar argumentiem vairākuma spriedumā.

Taču par ikvienu svarīgu un nozīmīgu valsts vai sabiedrības dzīves jautājumu reglamentāciju, kuros nepieciešama konceptuāla izšķiršanās un politiska diskusija, jālemj likumdevējam pašam²³ atbildībā par tiesiskās sistēmas pamatprincipiem. Uz pandēmijas laika izvirzītajiem jautājumiem atbildes un īpašā doktrīna vēl jānogaida.

¹⁸ Šulcs L. Tiesības kā ētikas minimums. Rīga: [b. i.], 1936, 89. lpp.

¹⁹ Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2020. Rīga: Satversmes tiesa, 2021, 15. lpp. ISBN 978-9934-8948-2-4

²⁰ Latvijas Vēstnesis, 16.11.2020., Nr. 222.

²¹ Latvijas Vēstnesis, 12.01.2021., Nr. 7.

²² Turpat.

²³ Osipova S. Likumdevēja rīcības brīvības robežas demokrātijā. Grām.: Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 374. lpp.

Senāta departamentu īpašās doktrīnas īss apskats

Senāta Administratīvo lietu departamentā 2020. gadā no 156 judikatūras nolēmumu vienībām pie viena sprieduma lietā SKA-64 2020. gada 4. novembrī paustas senatores Līvija Slicas atsevišķās domas, kurās viņa atklāj, kāpēc nevar piekrist Senāta spriedumā sniegtajai likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 16.¹ panta (1)¹ daļas interpretācijai, iztulkošanā izmantojot arī palīgavotu – normas radīšanas dokumentu.

Senāts norādīja, ka, gramatiski raugoties, norma attiecas uz visiem gadījumiem, kad Valsts ieņēmumu dienests konstatē, ka darba devējs nav aprēķinājis obligātās iemaksas no ienākumiem, kuri bija jāizmaksā darbiniekam. Vienlaikus atzina, ka no likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” grozījumu anotācijas izriet atšķirīgs likumdevēja nolūks. Vērtējot normas tekstu un grozījumu anotācijā norādīto, secināms, ka likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 16.¹ panta (1)¹ daļas teksts atbilst likumdevēja mērķim. Proti, minētā tiesību norma ir piemērojama gan gadījumā, kad Valsts ieņēmumu dienests konstatē darba devēja negodprātīgu rīcību, neuzrādot grāmatvedības uzskaitē ienākumus, kas izmaksāti darbiniekam, un neaprēķinot no tiem obligātās iemaksas, gan arī gadījumā, kad Valsts ieņēmumu dienests konstatē, ka darba devējs nav uzrādījis grāmatvedības uzskaitē ienākumus, kuri bija jāaprēķina un jāizmaksā un no kuriem bija jāaprēķina obligātās iemaksas citu iemeslu dēļ (nepareiza tiesību normu izpratne).²⁴

No 2021. gadā pieņemtajiem 90 judikatūras nolēmumiem pie viena sprieduma lietā SKA-341 01.06. savas atsevišķās domas paudusi senatore Jautrīte Briede. Senatore, izmantojot tiesību avotu daudzveidību (Eiropas cilvēktiesību tiesas spriedumus, tiesu ekspertu atzinumus, normas radīšanas dokumentus (anotāciju)) kopsakarā argumentācijā, savā īpašajā doktrīnā uzsvēra, ka diemžēl nevar piekrist Senāta vairākuma viedoklim, ka Komerclikuma 318.¹ panta trešajā daļā noteiktais mēneša termiņš ir materiāltiesisks, kas piešķir tiesības trešajām personām iesniegt komercreģistra iestādei pieteikumu par likvidatora iecelšanu, un ka līdz ar šā termiņa beigām šīs tiesības, izņemot īpašus gadījumus, nevar īstenot. Šis termiņš

²⁴ Grozījumu likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu” anotācijā norādīts, ka iepriekš spēkā esošās redakcijas praktiskā piemērošana bija ierobežota, jo nodokļu audita laikā ļoti reti izdodas pierādīt nedeklarēto un ar nodokli neaplikto ienākumu izmaksas faktu. Līdz ar to, ja Valsts ieņēmumu dienests ir noteicis aprēķināmo atlīdzības summu, ņemot vērā savā rīcībā esošo informāciju, bet ienākuma izmaksas fakts nav konstatēts vai tas nav pierādāms, šobrīd spēkā esošā norma nav piemērojama. Līdzīga situācija veidojas arī, konstatējot Darba likuma nosacījumu neievērošanu attiecībā uz piemaksām par nakts darbu, kā arī piemaksām par virsstundu darbu vai darbu svētku dienās. Šādos gadījumos apliekamo ienākumu nosaka saskaņā ar Darba likuma 67. un 68. pantu, pamatojoties uz darba devēja veikto darba laika uzskaiti vai citiem dokumentiem, kuri pierāda nodarbinātības faktu, savukārt izmaksas fakts šādos gadījumos nav pierādāms. Līdz ar to tiek precizēta likuma norma, kas turpmāk dod Valsts ieņēmumu dienestam tiesības piedzīt no darba devēja obligātās iemaksas no summas, kas atbilst Valsts ieņēmumu dienesta rīcībā esošajai informācijai par personai aprēķināmo atlīdzību, un soda naudu trīskāršā obligāto iemaksu apmērā, arī gadījumos, kad izmaksas fakts nav konstatēts. Tādējādi tiek mazināta darba samaksas izmaksu aploksnē (likuma “Grozījumi likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”” anotācijas 1. un 2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiskaseciba?lawfilter=0&year=2020> [aplūkots 15.06.2021.].

jāinterpretē kā tāds, kas piešķir tikai tiesības reģistram pēc šā termiņa beigām pieņemt lēmumu par sabiedrības izslēgšanu, bet neierobežo reģistra tiesības atcelt lēmumu par izslēgšanu un anulēt ierakstu. Tā kā likumdošanas procesā kreditoru intereses nav atbilstoši apsvērtas, tās jāapsver, reģistram pieņemot lēmumu. Senatore piekrīt Senāta vairākuma spriedumā izteiktajam viedoklim, ka publiskās ticamības princips ir nozīmīgs. Atkāpšanās no šā principa ievērošanas būtu pieļaujama tikai īpašos gadījumos. Taču šajā gadījumā publiskās ticamības principa ievērošana konfliktē ar privātpersonas tiesību ievērošanas un samērīguma principiem, bet tiem konkrētajā gadījumā ir dodama priekšroka. Senatore uzskata, ka Senāts, ņemot vērā tiesību normas kopumā un piemērojot interpretācijas metodes, var nonākt pie tāda rezultāta, kas tam ļauj efektīvāk aizsargāt trešo personu intereses. Komerclikuma 318.¹ panta trešajā daļā ietverto normu var interpretēt tā, lai pēc iespējas saudzīgāk ietekmētu ieinteresēto personu tiesības un intereses, proti, tā, kā to konkrētajā lietā darījis reģistrs.²⁵

Senāta civillietu departamentā īpašā doktrīna, kas pausta 2020. gadā, rāda, ka no 96 judikatūras nolēmumiem pie spriedumiem lietās (29.04.2020. SKC-97/20, 29.04.20. SKC-107/20, 23.04.20. SKC-1/20, 25.11.20 SKC-41) paustas četras tiesnešu atsevišķās domas kā īpašā doktrīna. 2021. gadā no 57 judikatūras nolēmumiem (03.03.2021 SKC-7 piecu tiesnešu atsevišķās domas, 07.01.21. SKC-42 trīs tiesnešu atsevišķās domas, 22.04.21. SKC-1/21 divu tiesnešu atsevišķās domas, 22.04.21. SKC-5 divu tiesnešu atsevišķās domas) – četras lietās tiesnešu atsevišķās domas kā īpašā doktrīna. Salīdzinot ar 2019. gadu: no 113 judikatūras nolēmumiem – divas tiesnešu atsevišķās domas.

Senāta praksē īpašā doktrīna spilgti izpaudusies Civillietu departamenta senatoru Intara Bistera, Andas Briedes un Mārītes Zāģeres atsevišķajās domās pie sprieduma SKC-41 2020. gada 25. novembrī un senatoru vairākuma viedokļa kritikā par risināmā tiesību jautājuma formulējumu: vai tiesas, kas izskatījusi lietu pēc būtības, spriedums stājas spēkā daļā, ja atsevišķi tās faktu juridiskie novērtējumi nav apstrīdēti apelācijas vai kasācijas kārtībā.

Vairākuma viedoklis tiek kritizēts arī par to, ka tas faktiski akceptējis, ka puse, kura nav pārsūdzējusi pirmās instances tiesas spriedumu, apelācijas instancē, skatot lietu no jauna, var panākt sev labvēlīgu iznākumu. Tātad, liekot tiesai vēlreiz vērtēt pilnīgi visus apstākļus, senatoru vairākums, pretēji dispozitivitātes

²⁵ Doktrīnā pieļauta prasību celšana pret likvidētās sabiedrības amatpersonām par zaudējumu atlīdzināšanu uz vispārējiem delikttiesiskiem pamatiem, tomēr tas nav uzskatāms par līdzekli, kas pilnvērtīgi aizstātu tiesību zudumu, jo runa var būt vienīgi par zaudējumu atlīdzības prasījumu, kura apmērs var arī nebūt vienāds ar kreditora prasījumu. Prasītājam arī būtu jāpierāda amatpersonu prettiesiska rīcība, kas šādās prasībās ir ļoti sarežģīti (uz šo gadījumu neattiecas Komerclikuma 169. panta trešajā gadījumā noteiktā amatpersonu vainojamības prezumpcija). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 16.06.2021.].

principam, pēc būtības attaisnojis atbildētājas bezdarbību savu tiesību izlietošanā, kas nebija pieļaujams.²⁶

Senatoru Intara Bistera, Ināras Gardas, Ļubovas Kušnires, Aigara Strupiņa un Mārītes Zāģeres īpašajā doktrīnā pie sprieduma lietā SKC-7 2021. gada 3. martā izsvērti argumentēts, ka senatori nevar piekrist vairākuma spriedumā ietvertajiem argumentiem, ar kuriem pamatota apelācijas instances tiesas sprieduma atcelšana, jo tie izdarīti: 1) pārkāpjot lietas izskatīšanas robežas kasācijas instancē; 2) nepareizi kvalificējot starp pusēm pastāvošo stridīgo tiesisko attiecību, kas ietekmējis materiālās tiesību normas piemērošanas pareizību; 3) liedzot personai iespēju īstenot savas tiesības uz tiesas aizsardzību nodibināta tiesību aizskāruma gadījumā. Izmantojot judikatūras atziņas, senatori argumentēja, ka senatoru vairākums nav ievērojis lietas izskatīšanas robežas kasācijas instances tiesā. Prasības (pretprasības) priekšmeta un pamata grozīšana kasācijas instancē nav pieļaujama. Nav rodams pamatojums, kāpēc ir notikusi atkāpšanās no tiesu praksē nostiprinātajām atziņām.

No spriedumā ietvertajiem motīviem netop skaidrs, ar ko senatoru vairākums attaisno vilcināšanos novērst pretprasības iesniedzēja tiesību aizskārumu, lai to uzturētu līdz brīdim, kad galīgais nolēmums lietā stājas likumīgā spēkā. Šāda pieeja radījusi prasītājam neattaisnojamas priekšrocības ilgstošā laika posmā saņemt no ēkas īpašniekiem zemes nomas maksu, kura tai nepienākas. Spriedums bija atstājams negrozīts.²⁷

Aplūkojot iepriekš minēto tiesu tiesnešu pausto īpašo doktrīnu, redzama vienota un nemainīga tendence: kā raksturojums, kas saistīts ar tiesu autoritātes

²⁶ Lietā nebija risināms jautājums par pārsūdzētā sprieduma motīvu un rezolutatīvās daļas stāšanās vai nestāšanās spēkā, bet gan par to, kādas sekas rada tas, ka lietas dalībnieks neapstrīd tādus prasības pamatā esošus apstākļus, kurus tiesa spriedumā atzinusi par nodibinātiem. Kad lieta apelācijas instances tiesā nonāca pirmo reizi, atbildētāja vairs neapstrīdēja prasības pamatā norādīto un pirmās instances tiesas spriedumā atzīto, ka frāzes, kuras prasītājs lūdzis atsaukt, ir ziņas. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2020> [aplūkots 11.06.2021.].

²⁷ Kā iepriekš jau minēts, funkcionāli nepieciešamās zemes platības grozīšana nebija izšķiramais jautājums, nedz skatot lietu pirmajā instancē, nedz apelācijas un kasācijas instancē pirmo reizi. Tādēļ tāds strīds nevarēja pastāvēt, kad lieta otro reizi tika skatīta Augstākajā tiesā. Senatoru vairākums, neiedziļinoties lietas būtībā, faktiski akceptējis jau pirmajā kasācijas instances tiesas spriedumā ietverto kļūdaino secinājumu, ka lietā ir strīds par dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamās zemes platības grozīšanu, lai gan tas acimredzami neatbilst abās zemāka līmeņa tiesās izskatītajam strīda priekšmetam.

Pat ja argumenta pēc pieņemtu, ka lietā bija strīds par nomas priekšmeta grozīšanu, senatoru vairākums nonācis pretrunā ar Senāta Civillietu departamenta judikatūras atziņām lietās, kurās faktisko un tiesisko apstākļu ziņā ir konstatējama pietiekama līdzība (īres/nomas līguma būtisko sastāvdaļu grozīšana), par brīdi, no kura novēršams tiesīgās personas tiesību aizskārums. Proti, ja tiesa atzīst par pamatotiem atbildētājas pretprasībā norādītos apstākļus, tad tiesīgai personai ir tiesības uz aizskāruma novēršanu ne vēlāk kā no pretprasības celšanas brīža (sk. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 16.11.2011. spriedumu lietā Nr. SKC-195/2011 (C29352007); Augstākās tiesas Senāta 22.02.2012. spriedumu lietā Nr. SKC-52/2012 (C27054007); Augstākās tiesas Senāta 04.01.2013. spriedumu lietā Nr. SKC-180/2013 (C29290408); Augstākās tiesas Civillietu departamenta 20.05.2016. spriedumu lietā Nr. SKC-246/2016 (C30491910)). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba> [aplūkots 20.09.2021.].

aspektiem, – tas ir tiesneša darba saturs un vērtības, kas ir īpašās doktrīnas pamatā. Šī tendence ir stabila. Tā izpaužas kā delikāts skaidrojums, ne tik daudz skarba vairākuma viedokļa kritika. Vērtējot integritātes, likumības un koleģialitātes aspektus saistībā ar tiesneša personības nozīmi īpašās doktrīnas radīšanā, secināms, ka atsevišķas domas Latvijas tiesās tiek paustas atbildīgi, saskaņā ar pašas tiesas iedibināto kultūru un tradīcijām. Jo senāka ir īpašās doktrīnas tradīcija autoritatīvā tiesā, jo cieņpilnākas ir koleģialitātes attiecības starp vairākuma spriedumu un mazākuma īpašo doktrīnu.

Tiesu autoritāti ietekmē darba kvalitāte un vērtības, kas ir nolēmumu pamatā. Vērtību faktora pamatā ir ne tikai tiesas, bet arī sabiedrības un likumdevēja atbildība.

Iespējams, ka 2018. gada īpašās doktrīnas kritika tiesību zinātnē ietekmējusi šī institūta izmantošanu Senāta departamentos, un turpmākajos gados **korelācija ar judikatūras nolēmumiem ir visai pieticīga.**

Nav tā, ka “tiesneši, kuri ir spiesti taisīt spriedumus personiskā riska ēnā, ir pilnīgs pretstats neatkarīgiem tiesnešiem, jo bailes un šaubas var virzīt viņus drošā, bet ne patiesā virzienā”²⁸. Tiesneši ņem vērā, ka neatkarība ir paredzēta, lai aizsargātu tiesneša apziņas brīvību, nevis lai garantētu populāru vai pat vispārpieņemamu iznākumu. Tiesneši, radot īpašo doktrīnu, gādā, lai taisnīgi nolēmumi lietā mijiedarbotos ar tiesneša atsevišķajām domām un radītu taisnīgus un labus likumus. Tādā veidā īpaši atbildīgi aizsargājot tiesisko sistēmu un tās pamatprincipus, nodrošinot taisnīgumu.

Kopsavilkums

1. Saistībā ar īpašo doktrīnu – tiesneša atsevišķajām domām – vairumā gadījumu nepieciešama to kritiska izvērtēšana un pārbaude laikā, lai spriestu par tiesiskā regulējuma vispusīgu izvērtēšanu un pareizu piemērošanu, metodoloģijas uzlabojumiem, tiesnešu dialoga efektivitāti, zinātnieku atbalstīta vai kritizēta viedokļa iesakņošanas. Tiesnešu īpašās doktrīnas atziņas ir vērtīgs arguments pastāvošo tiesību satura noskaidrošanā un jaunradāmā tiesību akta tapšanā. Valdošās tiesību izpratnes saikne ar daudzveidīgiem lietojamiem tiesību avotiem dziļāk noskaidro tiesību saturu, veicinot tiesiskās sistēmas attīstību.
2. Tiesneši savu brīvību paust īpašo doktrīnu izmanto ļoti atbildīgi, pat pieticīgi. Īpašās doktrīnas autoritatīva kritika tiesību zinātnē atsevišķos gadījumos var gan veicināt, gan arī bremsēt šī tiesību institūta lietošanas efektivitāti un ietekmēt tiesas sastāva pašpietiekamību. Īpašā doktrīna Latvijas tiesās tiek pausta saskaņā ar pašas tiesas iedibināto kultūru un tradīcijām.

²⁸ Steven S. Judicial Discipline and Judicial Independence. Law and Contemporary Problems, 1998, Vol. 61, No. 3, pp. 59–74.

3. Krīžu situācijās amatpersonām ir grūtāk respektēt nacionālo tiesību avotu doktrīnu, fundamentālas tiesību vērtības un autoritatīvas tiesību zinātnes atziņas par brīvību ierobežojumiem. Tas var traucēt izprast likuma patieso standartu un to piepildīt ar atbilstošām judikatūras, doktrīnas un tiesnešu īpašās doktrīnas atziņām, tādējādi ignorējot tiesību avotu daudzveidības principu. Tiesību zinātne un īpašā doktrīna skaidro, kā tiesiskums liek normēt sabiedrības dzīvi, strikti ievērojot tiesības, bet pagaidām ārpus pandēmijas laika uzdotajiem jautājumiem.
4. Sabiedrība no tiesību zinātnes, īpašās doktrīnas sagaida vairāk, lielāku atvērtību un saprotamību par brīvības, dzīvības attiecībām, drošības, atbildības pret sabiedrību jautājumiem. Tiesību zinātnē ir iespējama tradīciju, simbolu, tiesiskās domas pārnese un turpināšana, tostarp ar īpašās doktrīnas palīdzību, lai tiesību piemērotāji sasniegtu taisnīgu nolēmumu, izmantojot pēc iespējas vairākus tiesību avotu veidus īpašā sasaistē ar nacionālās tiesību avotu doktrīnas dimensionālo aspektu.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Akmentiņš R. Tiesību zinību teorija. Roberta Akmentiņa lekciju pierasti Rīga: [b. i.], 1928.
2. Apse D. Tiesību zinātne un tiesību teorija: attīstības tendences Latvijā. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. LU 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
3. Apse D. Tiesnešu atsevišķās domas. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/6528-tiesnešu-atseviskas-domas> [aplūkots 06.08.2021.].
4. Apse D. Tiesnešu atsevišķās domas. Salīdzinošie un personības nozīmes aspekti. LU žurnāls "Juridiskā Zinātne", 2015, Nr. 8, 234. lpp.
5. Ezeriņš J. Apdzisušo mūžu ogles turpina kvēlot. Grām.: Akmentiņš A. Meklējot Ezeriņu. Rīga: Dienas Grāmata, 2021.
6. Grigore-Bāra E. Pienākums teikt patiesību primāri būtu jāsaprot kā aizliegums melot. Jurista Vārds, 04.08.2015., Nr. 30 (882).
7. Kelemen K. Dissenting Opinions in Constitutional Courts. German Law Journal, 2013, Vol. 14, No. 08, p. 1360. Pieejams: <https://doi.org/10.1017/S2071832200002297> [aplūkots 29.07.2021.].
8. Kelemen K. The road from Common Law to East-Central Europe. In: P. Cserne–M. Könczöl (eds.), Legal and Political Theory in the Post-National Age, Frankfurt [etc.]. Peter Lang Publ., 2011, p. 119. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2168665 [aplūkots 03.08.2021.].
9. Kursiņa E. Tiesnešu atsevišķās domas: jēdziens un Satversmes tiesas regulējums. Jurista Vārds, 2016, Nr. 49 (952).
10. Loebers A. Ievads tiesību zinībās. Pēc Latvijas Augstskolā lasītām lekcijām 1920/21 gadā. Rīga: LU Studentu Padomes izdevums, 1921.
11. Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
12. Osipova S. Likumdevēja rīcības brīvības robežas demokrātijā. Grām.: Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz ritdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.

13. Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2020. Rīga: Satversmes tiesa, 2021.
14. Raffaelli R. Dissenting opinions in the Supreme Courts of the Member States. Study. Policy Department C: Citizen' Rights and Constitutional Affairs. European Union, 2012, p. 8. Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201304/20130423ATT64963/20130423ATT64963_EN.pdf. [aplūkots 29.07.2021.].
15. Rezevska D. Nacionālās tiesību avotu doktrīnas attīstība gadsimta laikā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. LU 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
16. Steven S. Judicial Discipline and Judicial Independence. Law and Contemporary Problems, 1998, Vol. 61, No. 3.
17. Šulcs L. Tiesības kā ētikas minimums. Rīga: [b. i.], 1936.
18. Torgāns K. Tiesneša atsevišķās domas – tiesneša varoņdarbs vai nepilnība tiesas darbā. LU 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018.

Juridiskās prakses materiāli

19. Satversmes tiesas 12.11.2020. spriedums lietā Nr. 2019-33-01 "Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam". Latvijas Vēstnesis, 16.11.2020., Nr. 222.

Īpašā doktrīna

20. Tiesneses Sanitas Osipovas atsevišķās domas pie sprieduma lietā Nr. 2019-33-01. Latvijas Vēstnesis, 12.01.2021., Nr. 7.
21. Tiesneša Alda Laviņa atsevišķās domas pie sprieduma lietā Nr. 2019-33-01. Latvijas Vēstnesis, 12.01.2021., Nr. 7.
22. Senatores Līvija Slicas atsevišķās domas pie 04.11.2020. sprieduma lietā SKA-64. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2020> [aplūkots 15.06.2021.].
23. Senatores Jautrītes Briedes atsevišķās domas pie 01.06.2021. sprieduma lietā SKA-341. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 16.06.2021.].
24. Senatoru Intara Bistera, Andas Briedes un Mārītes Zāģeres atsevišķās domas pie 25.11.2020. sprieduma lietā SKC-41. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2020> [aplūkots 11.06.2021.].
25. Senatoru Intara Bistera, Ināras Gardas, Ļubovas Kušnires, Aigara Strupiņa un Mārītes Zāģeres atsevišķās domas pie 03.03.2021. sprieduma lietā SKC-7. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba> [aplūkots 20.09.2021.].

Resursi internetā

26. Tiesu dialogs – Satversmes tiesas tiesneši apmeklē Kurzemes apgabaltiesu. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/274106-tiesu-dialogs-satversmes-tiesas-tiesnesi-apekle-kurzemes-apgabaltiesu/> [aplūkots 03.08.2021.].

27. Laganovskis G. Ineta Ziemele: Valsts pastāv cilvēka dēļ. Intervija ar I. Ziemeli. LV portāls, 08.10.2020. Pieejams: <http://www.lvportals.lv> [aplūkots 12.09.2021.].

Citi materiāli

28. Apse D. No 2019. gada studentu darbiem kursā “Tiesību teorija”. Personiskā arhīva materiāli.